

ԳՈՒՐԳԵՆ Վ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, պ.գ.թ., դոցենտ

gugvard57@gmail.com

0009-0002-9858-5926

DOI: 10.59523/1829-4596.2023.1(26)-134

ՄԻՋԻՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ (1946–1960)*

Բանալի բառեր՝ Հայաստան, արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, միջին մասնագիտական, բուհ, տեխնիկում, վերակառուցում:

Ներածություն

Հայրենական մեծ պատերազմի ավարտից հետո ԽՍՀՄ կուսակցական-պետական ղեկավարությունը մի շարք միջոցառումներ ձեռնարկեց ժողովրդական տնտեսության վերակառուցման և զարգացման ուղղությամբ: Նոր պայմաններում, երբ հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացվում էր արտադրության նոր ճյուղերի կազմակերպմանն ու զարգացմանը, անհրաժեշտ էր բարձրացնել բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթությամբ կադրերի որակը ու նրանցով համալրել տնտեսության տարբեր բնագավառներ:

1920–1930-ական թթ. ստեղծված բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթական համակարգերը կարևոր դեր էին խաղացել հատկապես Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին՝ երկրի ռազմական արդյունաբերությանը տալով անհրաժեշտ կադրեր: Խորհրդային ղեկավարությունը 1946 թ. անհրաժեշտ համարեց ստեղծել Բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթության մի-

* Ներկայացվել է 07.IV.2023 թ., գրախոսվել է 28.IV.2023 թ. և 15.V.2023 թ., ընդունվել է տպագրության 16.VI.2023 թ.:

նիստություն, որի վրա դրվեց համապատասխան կրթական հաստատությունների ուսումնական գործընթացի կառավարման, ուսումնամեթոդական պլանների ու ծրագրերի կազմման և այլ գերատեսչությունների հետ աշխատանքների համակարգման պատասխանատվությունը:

Կուսակցական-պետական ղեկավարությունը չորրորդ և հինգերորդ հնգամյակների ընթացքում (1946–1955) ընդունեց մի քանի կարևոր որոշումներ, որոնք նպատակաուղղված էին վերակառուցելու և բարելավելու այդ ոլորտի աշխատանքները:

Բանն այն էր, որ 1920-ական թթ. վերջից սկսած՝ հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացվել էր կրթական հաստատությունների քանական աճին՝ ձգտելով արտադրական հիմնարկները և գյուղատնտեսությունն ապահովել մասնագետ կադրերով: Մեծ հայրենականի տարիներին բազմաթիվ մասնագետներ և սովորողներ զինվորագրվեցին հայրենիքի պաշտպանությանը: Նրանցից շատերը զոհվել էին, իսկ մի մասն էլ, մնալով թիկունքում, իր ներդրումն էր ունեցել ռազմական արդյունաբերության զարգացման և երկրի պաշտպանունակության ամրապնդման գործում:

Հետպատերազմյան տարիներին ՀԽՍՀ կուսակցական-պետական ղեկավարության ուշադրությունը կենտրոնացված էր խաղաղ պայմաններին համապատասխան՝ ժողովրդական տնտեսության վերակառուցմանը: Հանրապետության ղեկավարությունը կարևոր ուշադրություն էր հատկացնում ծանր արդյունաբերության զարգացմանը, նոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների կառուցմանը և որակյալ բարձրագույն ու միջին մասնագիտական կրթությամբ կադրերով դրանց համալրմանը: Դա հատկապես վերաբերում էր ռազմական արդյունաբերությանը: Պատերազմի հաղթական ավարտից հետո Գերմանիայից մեծ թվով գործարանների սարքավորումներ, իրենց տեխնիկական փաստաթղթերով, տեղափոխվեցին Խորհրդային Միություն, այդ թվում՝ Խորհրդային Հա-

յաստան: Մեր հանրապետություն դրանց տեղափոխման գործում մեծ է Երևանի ինդուստրիալ (արդյունաբերական) տեխնիկումի նախկին սան Գուրգեն Չոլախյանի ներդրումը: Նա այդ ժամանակ Հայաստանի մշտական ներկայացուցիչն էր միութենական կառավարությունում: Գ. Չոլախյանի ղեկավարած հանձնաժողովը մեծ աշխատանք կատարեց Գերմանիայում: Հայաստան տեղափոխվեց 5 ձեռնարկության 1092 միավոր սարքավորում¹:

Հանրապետությունում այդ ժամանակաշրջանում շարք մտան նոր՝ էլեկտրամեքենաշինական, էլեկտրասարքավորումների, քիմիական և թեթև արդյունաբերական գործարաններ: Նախկինում գործող մի քանի գործարաններ, որոնք հիմնականում արտադրանք էին տալիս ռազմական արդյունաբերության համար, վերակառուցվեցին խաղաղ պայմաններին համապատասխան: Դրանցում ստեղծվեցին նոր արտադրամասեր: Միայն հետպատերազմյան երկու հնգամյակների ընթացքում շարք մտան Երևանի էլեկտրամեքենաշինական, կոմպրեսորային, կաբելի, ավտոդողերի, հիդրոտուրբինային գործարանները, Քանաքեռի այլումինի և Կիրովականի (Վանաձոր) ազոտի գործարանները: Կառուցվեցին նոր հիդրոէլեկտրակայաններ՝ Սևանի, Սևան-Հրազդան կասկադը և այլն²:

Տեխնիկումների վերակառուցումը հեղապտերազմյան տարիներին

Չորրորդ և հինգերորդ հնգամյակների ընթացքում երևան եկան մի շարք դժվարություններ՝ կապված կադրերի հետ: ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմը մի քանի անգամ քննարկեց արդյունաբերության և գյուղատնտեսության մեջ կադրերի պատրաստման ու որակավորման հարցը: Միայն չորրորդ հնգամյակի ընթացքում՝ 1946–1950 թթ.,

¹ Խաչատրյան 2015, 147–150:

² Григорьянц 1966, 236.

Ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերի համար անհատական-բրիգադային և այլ մասնագիտական դասընթացների ուսուցմամբ պատրաստվեց 59,6 հազար բանվոր-ծառայող, այդ թվում 51,8 հազար բանվոր, մոտ 7,8 հազար վարպետ, հաշվապահներ և այլ մասնագիտության աշխատողներ³։ Եթե բանվորների տեխնիկական գիտելիքները հնարավոր էր բարձրացնել տարբեր մասնագիտական-տեխնիկական ուսումնարանների, դասընթացների և բրիգադային ուսուցման միջոցով, ապա բուհական և միջին մասնագիտական որակյալ կադրերի պատրաստման հարցն առավել բարդ էր։ Հանրապետությունում 1950–1959 թթ. ընթացքում գործել են՝

Ու. տարի	1950/51	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Բուհական հաստատություններ	15	13	12	12	11	11
Ուսանողների թիվը	15,1	19,2	19,4	20,2	20,0	20,1
Միջին մասնագիտ. կրթական հաստատություններ	44	45	45	44	39	37
Սովորողների թիվը	10,3	15,7	17,0	16,4	14,7	14,0

Բերված թվերը ցույց են տալիս, որ հանրապետությունում բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթությամբ կադրերի պատրաստումն ընթացել է համաչափ⁴։ Այնինչ, անհրաժեշտ էր, որ մեկ բուհ ավարտողին արտադրությունում միջին հաշվով ընկներ մի քանի միջին որակավորման մասնագետ։ Արդյունաբերական ձեռ-

³ Հարությունյան 1982, 130–131։

⁴ Народное хозяйство Армянской ССР 1957, 149. Экономика и культура Армении к 50-летию Великого Октября 1967, 336–337. Հուրիխանյան 1969, 239։

նարկություններին հատկապես անհրաժեշտ էին միջին որակավորման մասնագետներ, որոնք պետք է կազմակերպեին աշխատանքները ստորին և միջին օղակների հետ:

1950-ական թթ. կեսերին տեխնիկումներում սովորողների քանակը փոփոխական էր, քանի որ տեղի էր ունենում միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների միավորում կամ վերակառուցում:

Գիտատեխնիկական առաջընթացը պահանջում էր նոր մասնագիտությունների գծով որակյալ կադրերի պատրաստում: Մի քանի միջին մասնագիտական կրթական հաստատություններ ընդլայնեցին իրենց գործունեությունը: Երևանի էլեկտրամեխանիկական տեխնիկումում կազմակերպվեցին նոր բաժիններ՝ «Հիդրոտեխնիկական կառուցվածքներ», «Արդյունաբերական ձեռնարկությունների էլեկտրասարքավորումներ» և այլն: 1952 թ. կազմավորվեցին տեխնիկումի Հայէլեկտրամեքենաշինական և Հայէներգոգործարաններին կից մասնաճյուղերը⁵: 1945 թ. հիմնադրվեց Երևանի մեքենաշինական տեխնիկումը, որը միջին մասնագիտական կադրերով էր ապահովում հանրապետության մեքենաշինական ձեռնարկությունները:

Երևանի թեթև արդյունաբերության տեխնիկումի հիմքի վրա կազմակերպվում է նոր տեխնիկում՝ Լենինականի (Գյումրի) թեթև արդյունաբերության տեխնիկումը (1954 թ.): 1947 թ. բացվում են նաև Երևանի ֆինանսական-տնտեսագիտական, առևտրի, ակումբա-գրադարանային տեխնիկումները, բժշկական ու մանկավարժական ուսումնարանները և այլն: Չորրորդ և հինգերորդ հնգամյակների ընթացքում Երևանի շինարարական տեխնիկումի մասնաճյուղեր են բացվում Կիրովականում, Լենինականում ու Քաջարանում⁶:

⁵ Հուրիխանյան 1975, 97:

⁶ Հուրիխանյան 1975, 10:

Մի շարք դժվարություններ կային կապված բուհերի և միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների շրջանավարտների նշանակումների հետ: Լուսավորության մինիստրությունը մի քանի անգամ քննարկում է հանրապետության տարբեր շրջաններում ուղեգրերով տեղաբաշխված մասնագետների հարցը: Միայն 1946 թ. հոկտեմբերին նշանակված մասնագետների տեղաբաշխումը կատարվել էր ընդամենը 60%-ով⁷: Դա վերաբերվում էր նաև մանկավարժական ուսումնարանները և դասընթացներն ավարտած մասնագետների նշանակմանը: Բուհերի կամ միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտների մի մասը տարբեր պատճառներով մնում էր քաղաքում՝ խուսափելով աշխատանքի մեկնել շրջաններ:

Հանրապետության միջին մասնագիտական կրթական համակարգը գտնվում էր տարբեր գերատեսչությունների ենթակայության տակ: Տեխնիկումների զգալի մասը հանրապետական, իսկ մյուս մասը՝ միութենական մինիստրությունների ենթակայության ներքո էր: Միայն մանկավարժական թեքումով ուսումնարաններն էին, որ ուղղակի ենթարկվում էին լուսավորության մինիստրությանը: Դա լուրջ դժվարություններ էր ստեղծում ուսումնական գործընթացի կազմակերպման և համակարգված աշխատանքների կազմակերպման գործում:

Բերենք մի քանի օրինակ: Հայաստանի կոոպերատիվ տեխնիկումը ֆինանսավորվում էր Հայսպառմիության մշակութային ֆոնդից: Այդ տեխնիկումի ֆինանսավորումը, մանկավարժների աշխատավարձերը և սովորողների կրթաթոշակները տրվում էին բավականին ուշացումով⁸: ԽՍՀՄ լեռնամետալուրգիական մինիստրությանը պատկանող Երևանի լեռնամետալուրգիական տեխնիկումի մասնաշենքի և հանրակացարանի կառուցումը ձգձգվում էր տարի-

⁷ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 26, գ. 213, թ. 1–2:

⁸ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 27 գ. 111, թ. 13:

ներ շարունակ⁹: 1940-ական թթ. վերջին հանրապետության ֆինանսների մինիստրության ենթակայության ներքո էին գործում Երևանի ֆինանսական տեխնիկումը և Համամիութենական հեռակա ֆինանսական-վարկային տեխնիկումի Երևանի ուսումնական մասնաճյուղը: Մինիստրության կոլեգիան մի քանի անգամ քննարկում է ֆինանսական տեխնիկումի հարցը: Պարզվում է, որ «տեխնիկումի տնօրինությունը թույլ է տվել ընդունելության վերաբերյալ սահմանված հրահանգի կոպիտ խախտում: 1950–1951 ուս. տարում տեխնիկում ընդունված 60 հոգուց 25%-ը մեկ առարկայից կտրվել են, 7 հոգի 7-ամյա դպրոցի ավարտական վկայականի փոխարեն ներկայացրել են տեղեկանքներ: Մի շարք շրջֆինբաժինների վարիչներ (Աղին, Ղուկասյան, Ախուրյան, Բասարգեչար (Վարդենիս), Վեդի, Ազիզբեկով (Վայք), Սևան) միանգամայն անբավարար աշխատանք էին կազմակերպել իրենց շրջանի միջնակարգ և ոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցներ ավարտած երիտասարդությանը ֆինանսական տեխնիկումում ընդգրկելու ուղղությամբ, որի հետևանքով նշված շրջաններից և ոչ մի հոգի 1950 թ. չի գործուղվել այդ տեխնիկում սովորելու, չնայած որ այդ ֆինբաժինները մեծ կարիք ունեին միջին որակի ֆինանսական մասնագետ կադրերի»¹⁰: Մինիստրությունը միջոցառումների մեծ ծրագիր է մշակում, որի համաձայն պետք է բարելավեր ուսումնական գործընթացը տեխնիկումում¹¹:

Առավել բարդ էր մասնագիտական դասագրքերի հարցը: Ինդուստրիալ տեխնիկումի տնօրեն Հովակիմյանը 1951 թ. հունիսին դիմում է ՀԿԿ Կենտկոմի ագիտացիայի և պրոպագանդայի բաժնի վարիչ Ա. Մնացականյանին, նշելով, որ «Հայկական ԽՍՀ-ում գործող մոտ 50 տեխնիկումների ուսանողությունը հնարավորություն չունի օգտվելու Ն.Պ. Տարասովի «Բարձրագույն մաթեմատի-

⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 26, գ. 207, թ. 35

¹⁰ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 136, թ. 34–36:

¹¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 136, թ. 38–39:

կայի դասընթաց» բուհերի և տեխնիկումների համար դասագրք-քից»¹²: Նա խնդրում է այդ դասագիրքը ռուսերենից թարգմանել հայերեն և մտցնել թեմատիկ պլանի մեջ: Դասագրքերի թարգմանման և հրատարակման գործում նախաձեռնություն են հանդես բերում նաև տարբեր գերատեսչություններ: ՀԽՍՀ ֆինանսների մինիստրության կոլեգիայի որոշման համաձայն՝ ֆինանսական տեխնիկումի տնօրեն Չոբանյանին հանձնարարվել էր ռուսերենից հայերեն թարգմանել և հրատարակության նախապատրաստել Ա. Շավրինի «ԽՍՀՄ պետբյուջե» ուսումնական ձեռնարկը՝ նպատակ ունենալով ֆինանսական տեխնիկումում, ԵՊՀ տնտեսագիտական ֆակուլտետում և այլ ուսումնական հաստատություններում բարձրացնել ուսումնական գործընթացի որակը¹³:

Մեր հանրապետությունում գյուղատնտեսության բնագավառում կադրերի պատրաստման գործում կային զգալի դժվարություններ: Այս ոլորտի միջին մասնագիտական և միջնակարգ-մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները գտնվում էին գյուղատնտեսության մինիստրության իրավասության ներքո: Դրանց գործունեության արդյունավետությունը բավականին ցածր էր, նյութատեխնիկական բազան աղքատիկ, բավարար չէր մասնագետների պատրաստման որակը, մասնագետների տեղաբաշխումը շատ հաճախ կատարվում էր ոչ մասնագիտական կողմնորոշմամբ:

ԽՄԿԿ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի 1953 թ. սեպտեմբերի որոշման համաձայն՝ գյուղատնտեսական թեքումով միջնակարգ-մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները հանձնվում են բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթության մինիստրության կազմում գործող մասնագիտական-տեխնիկական կրթության պետական կոմիտեին: Գյուղատնտեսության մինիստրության ենթակայության միջին մասնագիտական կրթական հաս-

¹² ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 180, թ. 95:

¹³ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 136, թ. 16:

տատությունները պետք է ակտիվորեն համագործակցեին կրթական այդ գերատեսչության հետ¹⁴:

Հանրապետության կուսակցական-պետական ղեկավարությունը վերոհիշյալ որոշման հիման վրա վերակառուցում է գյուղատնտեսական տեխնիկումների աշխատանքը: 1954 թ. հունիսին ՀԿԿ Կենտկոմը որոշում է ընդունում գյուղատնտեսական տեխնիկումներում կադրերի պատրաստման վիճակը բարելավելու մասին: Դրա համաձայն՝ Երևանի, Կիրովականի և Հոկտեմբերյանի (Արմավիր) գյուղատնտեսական տեխնիկումներում ստեղծվում են պտղաբուծական, հողագործական, մեղվաբուծական, խաղողագործական և պտղաբանջարաբուծական բաժիններ: Երևանի գյուղատնտեսական տեխնիկումին կից բացվում են շինարարական և հաշվային բաժիններ¹⁵:

Արդեն 1950-ական թթ. վերջին հանրապետությունում գործում էր 10 գյուղատնտեսական տեխնիկում, որտեղ միջին որակավորման մասնագետներ էին պատրաստում 13 մասնագիտությունների գծով՝ կրտսեր գյուղատնտեսներ և անասնաբուժականներ, հողաշինարարներ, մեխանիկներ և այլն: Դրանցում սովորողների թիվը հասել էր 3873-ի, որից 1476-ն ավարտել էր հանրակրթական միջնակարգ դպրոցներ¹⁶: Սակայն այս բնագավառի տեխնիկումների մի մասի նյութատեխնիկական բազան դեռևս աղքատիկ էր: Դրանք զուրկ էին մասնագիտական լաբորատորիաներից, փորձարարական հողամասերից ու անասնագոմերից և ապահոված չէին անհրաժեշտ մասնագետ դասախոսներով:

Միայն Երևանի, Կիրովականի ու Լենինականի գյուղատնտեսական տեխնիկումները և Բայազետի (Գավառ) ու Ստեփանավանի անասնաբուծական-անասնաբուժական տեխնիկումներն էին ապա-

¹⁴ Միքայելյան 1978, 106:

¹⁵ «Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի պատմության ուրվագծեր» 1963, 648:

հոված անհրաժեշտ որակյալ մասնագետ մանկավարժներով և որոշ չափով բավարար նյութատեխնիկական բազայով¹⁷:

ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհուրդը 1954 թ. ընդունում է մի կարևոր որոշում, որով քաղաքներում և գյուղական վայրերում գործող միջնակարգ դպրոցներում (8, 9, 10-րդ դասարաններ), միջնակարգ-մասնագիտական ուսումնարաններում, տեխնիկումներում, մանկավարժական ուսումնարաններում և բուհական հաստատություններում վերացվում էր ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհի 1940 թ. հոկտեմբերի որոշմամբ ընդունված ուսման վարձերի գանձումը: Դա նպատակ ուներ առավել մեծ թվով երիտասարդների հնարավորություն տալ սովորելու ուսումնական հաստատություններում:

ԽՍՀՄ սահմանադրության մեջ 1956 թ. կատարվեց համապատասխան փոփոխություն, որով ամրագրվեց կրթական հաստատություններում անվճար ուսուցում ստանալու իրավունքը: Սահմանադրության 121 հոդվածում նշվում էր. «ԽՍՀՄ քաղաքացիներն ունեն կրթության իրավունք: Այդ իրավունքն ապահովվում է ընդհանուր-պարտադիր յոթամյա կրթությամբ, միջնակարգ կրթության լայն զարգացմամբ, ինչպես միջնակարգ, այնպես էլ բարձրագույն կրթության բոլոր տեսակների ձրիությամբ (անվճար), բարձրագույն դպրոցում առաջադեմ սովորողներին տրվող պետական թոշակների սիստեմով, դպրոցներում մայրենի լեզվով ուսուցանելով, գործարաններում, սովխոզներում, մեքենա-տրակտորային կայաններում, կոլտնտեսություններում աշխատավորների համար արտադրական, տեխնիկական ու ագրոնոմիական ձրի ուսուցում կազմակերպելով»¹⁸: Այս օրենքը կարևոր դեր խաղաց կրթական համակարգի զարգացման գործում: Զգալիորեն ավելացավ միջին մասնագիտական կրթական հաստատություններ դիմող յոթամյա և միջնակարգ

¹⁶ Միքայելյան 1958, 51:

¹⁷ Միքայելյան 1958, 50–59:

¹⁸ Սովետական մանկավարժ 1956, 1:

կրթություն ունեցող երիտասարդների թիվը: Սակայն որակական առումով մասնագետների պատրաստումը դեռևս բավականին հետ էր մնում:

1956 թ. ԽՄԿԿ XX համագումարում դրվեց նաև ԽՍՀՄ-ում կրթական համակարգի արմատական վերակառուցման անհրաժեշտությունը: Այդ հարցը քննարկվեց նաև ՀԿԿ XIX համագումարում: Արձանագրվեց, որ մեր հանրապետությունում «Ժողովրդական կրթության լուրջ թերություններից մեկը դպրոցների ուսումնանյութական բազայի անբավարար վիճակն է: Բավական է նշել, որ ավելի քան 130 միջնակարգ դպրոցներ դեռևս չունեն ուսումնական արհեստանոցներ, իսկ 212 դպրոցներ՝ ֆիզիկայի և քիմիայի լրիվ կահավորված լաբորատորիաներ:

Առանձնապես վատ է դպրոցական շենքերի վիճակը՝ 173 միջնակարգ դպրոցներ դեռևս չունեն տիպային շենքեր, գրեթե բոլոր դպրոցներում պարապմունքերը տեղի են ունենում երկու հերթով, իսկ որոշ դպրոցներում էլ՝ երեք հերթով: Ինքնին պարզ է, որ այդպիսի դրությունը բացասաբար է անրադառնում ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների որակի վրա»¹⁹: Անհրաժեշտ էր բարելավել նաև դասագրքերի, ուսումնամեթոդական ծրագրերի և պլանների որակը, բարձրացնել մանկավարժական կադրերի մակարդակը: Բերված փաստերը վկայում են, որ դպրոցական համակարգը որակական առումով բավականին հետ էր մնում, ինչը զգալիորեն ազդում էր միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների գործունեության վրա: Քանի որ կրթության բնագավառում խնդիրները փոխկապակցված էին, դրանց լուծման համար պահանջվում էր համակարգային վերակառուցում:

1958 թ. հոկտեմբերին ԽՄԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ն. Խրուշչովը կուսակցության Կենտկոմի նախագահությանը հասցեագրած «Կյանքի հետ դպրոցի կապի ամրապնդման և երկրում

¹⁹ Սովետական մանկավարժ 1958, 2:

ժողովրդական կրթության սիստեմի հետագա զարգացման մասին» նամակում առաջարկեց կազմակերպել կրթական հարցերի վերաբերյալ համաժողովրդական քննարկում: Նամակում նշվում էր, որ կրթական համակարգում կան լուրջ թերություններ, որոնք ազդում են երկրի գիտատեխնիկական առաջընթացի վրա: Դրա հիման վրա՝ ԽՄԿԿ Կենտկոմը կազմեց թեզիսներ, որոնք նույն թվականի նոյեմբերին դրվեցին համաժողովրդական քննարկման²⁰:

Մեր հանրապետությունում այն քննարկվեց տարբեր գերատեսչությունների, նախ և առաջ կրթական հաստատությունների կոլեկտիվների կողմից: Միայն մանկավարժական կոլեկտիվների կողմից ստացվել էին հարյուրավոր առաջարկություններ: 1958 թ. նոյեմբերի 21-ին հանրապետական և Երևանի քաղաքային կուսակցական ակտիվը քննարկեց ու հավանություն տվեց թեզիսներին²¹: ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի առաջին նստաշրջանում 1959 թ. ապրիլի 16-ին ընդունվեց «Կյանքի հետ դպրոցի կապի ամրապնդման և ՀԽՍՀ-ում ժողովրդական կրթության սիստեմի հետագա զարգացման մասին» օրենքը:

Նրա երրորդ բաժինը նվիրված էր միջնակարգ մասնագիտական կրթությանը: Միջնակարգ մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում մասնագետների պատրաստումը պետք է տեղի ունենար 8-ամյա և 11-ամյա հանրակրթական դպրոցի բազայի վրա: Երեկոյան և հեռակա ուսուցումն ընդլայնվելու էր, որպեսզի երիտասարդները, արտադրությունից չկտրված, բարձրացնեին իրենց որակավորումը: Բարձրորակ մասնագետներ պատրաստելու նպատակով նախատեսվում էր տեխնիկումների նյութատեխնիկական բազան ընդլայնել: Նախատեսվում էր ստեղծել ժամանակակից ուսումնական կաբինետներ և լաբորատորիաներ, արդյունաբերական տեխնիկումներին կից կազմակերպել արտադրամասեր ու

²⁰ Սովետական մանկավարժ 1958, 11:

²¹ «Սովետական Հայաստան» 1958, նոյեմբերի 22, նո. 271:

արհեստանոցներ, իսկ գյուղատնտեսական տեխնիկումներին կից՝ խոշոր տնտեսություններ: Կարևոր էր համարվում սովորողների արտադրական պրակտիկայի կազմակերպումը գործարաններում և այլ հիմնարկներում²²: Հանրակրթական դպրոցների և միջնակարգ մասնագիտական կրթական հաստատությունների վերակառուցումը սկսվելու էր 1959–1960 ուս. տարվանից և ավարտվելու չորս տարվա ընթացքում: Փաստորեն, կրթական համակարգի արմատական վերակառուցումը պետք է տեղի ունենար 1959–1965 թթ. ընթացքում՝ յոթամյա պլանի իրականացման ժամանակահատվածում: Այսպիսով, առաջարկվում էր կրթական համակարգի թռիչքային զարգացման պլան, որի իրագործումը, ներքին և արտաքին անբարենպաստ պայմանների հետևանքով, իրատեսական չէր:

ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհուրդը ընդունեց մի շարք որոշումներ, որոնցով բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների ղեկավարման մեջ կառուցվածքային փոփոխություններ կատարվեցին: 1959 թ. հուլիսին ընդունվեց «ԽՍՀՄ բարձրագույն և միջին մասնագիտական հաստատությունների ղեկավարման վերակառուցման մասին» որոշումը, որի համաձայն՝ միութենական բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթական հաստատություններն անցնում էին հանրապետական ենթակայության ներքո²³: Նույն տարվա օգոստոսին ընդունված «Ուսուցման ձևերի և ժամկետների, մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում ուսման որակի բարձրացման մասին» որոշմամբ²⁴, պետք է վերակառուցվեին ուսումնական պլաններն ու ծրագրերը: Այս բնագավառում աշխատանքներն առավել արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով անհրաժեշտ էր համարվում հանրապետություններում ստեղծել համապատասխան մինիստրություններ և

²² Տե՛ս Սովետական մանկավարժ 1959, 12–13:

²³ Среднее специальное образование в СССР 1962, 20.

²⁴ Среднее специальное образование 1963, 40.

կոմիտեներ: Հիմք ընդունելով այս որոշումը՝ 1959 թ. օգոստոսին ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդին կից ստեղծվեց Բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության կոմիտե, որի վրա էր դրվում բուհերի ու միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների աշխատանքների պլանավորումը, կառավարումը և համակարգումը:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, մեր հանրապետությունում հետպատերազմյան տարիներին հիմնականում ավարտվեց միջին մասնագիտական կրթական համակարգի վերակառուցումը: Հանրապետությունում զգալիորեն աճել էր միջին մասնագիտական կրթական հաստատություններում սովորողների թիվը: Միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների կողմից ժողովրդական տնտեսության տարբեր ոլորտների համար միայն 1959 թ. պատրաստվել էր շուրջ 5000 մասնագետ²⁵: Քանակական առումով միջին մասնագետների պատրաստումը տվյալ ժամանակաշրջանի համար կարելի էր համարել բավարար, սակայն հանրապետության արդյունաբերության արագ աճը և գյուղատնտեսության վերակառուցումը պահանջում էին որակական փոփոխություններ կատարել միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների աշխատանքում, բարձրացնել նրանց արդյունավետությունը, ստեղծել նոր որակի կրթական հաստատություններ: Այդ ուղղությամբ կուսակցական-պետական ղեկավարության ձեռնարկած քայլերը դրական արդյունքներ տվեցին: Սակայն անհրաժեշտ էր կրթական որակական համակարգային փոփոխություններ կատարել՝ ապահովելով հանրակրթական դրպրոց - միջին մասնագիտական կրթական հաստատություն - բուհ

²⁵ Հուրիխանյան 1969, 148:

կապը, որը կնպաստեր ժողովրդական տնտեսության զարգացմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Խաչատրյան Կ. 2015, Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմաարդյունաբերական համալրի համակարգում, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ, 344 էջ
ԽՍՀՄ Կառավարության որոշումների և կարգադրությունների ժողովածու, Մոսկվա, (1938–1944), 1940, նո. 637, էջ 993–994:

Հայաստանի ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆ. 1, ց. 26, գ. 207, թ. 35, գ. 213, թ. 1–2:
ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 27, գ. 111, թ. 13:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 136, թթ. 16, 34–36, 38–39, գ. 180, թ. 95:

Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի պատմության ուրվագծեր 1963, Երևան, 648 էջ:

Հարությունյան Հ. 1982, Հայկական ՍՍՀ բանվոր դասակարգը սոցիալիզմի ամրապնդման և զարգացման ժամանակաշրջանում, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ, 157 էջ:

ՀԽՍՀ օրենքների 1961, ԳԽ նախագահության հրամանագրերի և ՀԽՍՀ կառավարության որոշումների ժամանակագրական ժողովածու. 1957, Երևան, էջ 20–41:

Հուրիխանյան Փ. 1975, Բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության զարգացումը Սովետական Հայաստանում 50 տարում, Երևան, Միտք հրատ., 243 էջ:

Հուրիխանյան Փ. 1969, Միջնակարգ մասնագիտական կրթությունը Սովետական Հայաստանում, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ. էջ 148, 239:

Միքայելյան Ս. 1978, Սովետական Հայաստանի պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական դպրոցը, Երևան, Լույս հրատ, 167 էջ:

Միքայելյան Ս. 1958, Գյուղատնտեսական կրթության զարգացումը Սովետական Հայաստանում, Երևան, Հայպետուսմանկիրատ, 93 էջ:

ՍՄԿԴ-ն համագումարների 1955, կոնֆերանսների և Կենտկոմի պլենումների բանաձևերում ու որոշումներում, Երևան, Հայաստանի պետական հրատ., հ. 3, 875 էջ:

«Սովետական Հայաստան» 1958, նոյեմբերի 22, նո. 271:

«Սովետական մանկավարժ» 1956, հ. 10, Երևան, էջ 1, հ. 2, 1958, էջ 2: հ. 11, 1958, էջ 1, հ. 5, 1959, էջ 12–13:

Григорьянц А. 1966, Формирование и развитие технического интеллигенции Армении (1920–1965), Ереван, АН Арм. ССР, 359 с.

Среднее специальное образование (техникумы, училища, школы) 1963, Москва, Росвузиздат, 520 с.

Среднее специальное образование в СССР 1962, Москва, Высшая школа, 266 с.

Гурген В. Варданян, *Институт истории НАН РА, к.и.н., доцент*, Реконструкция учреждений среднего профессионального образования в Советской Армении (1946–1960)

Резюме

Научно-технический прогресс предъявлял возрастающие требования к системе образования в целом и к среднему специальному образованию в частности. В связи с этим в послевоенные годы начинается реконструкция среднего специального образования в Советской Армении. Партийно-государственным руководством Армении был принят ряд важных решений по реконструкции техникумов, которые должны были способствовать качественному росту учащихся и появлению новых специальностей.

В послевоенные годы перестройка системы среднего образования в основном была завершена. Количество учащихся в системе среднего образования в республике значительно увеличилось. Только за 1959 год для различных отраслей народного хозяйства средними специальными образовательными учреждениями было подготовлено 5000 специалистов. Этого количества специалистов со средним образованием для данного периода было достаточно. Однако быстрые темпы развития промышлен-

ности и перестроечные процессы в сельском хозяйстве требовали качественных изменений в системе среднего специального образования: повышение эффективности образования и создание образовательных учреждений нового качества.

Действия, предпринятые партийно-государственным руководством в этом направлении, привели к положительным результатам. Однако для развития культурной жизни и народного хозяйства необходимы были качественные изменения в системе образования: установление преемственной связи между образовательной школой, средними специальными образовательными учреждениями и высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: Армения, промышленность, сельское хозяйство, среднее специальное, вуз, техникум, перестройка.

Gurgen V. Vardanyan, *Institute of History of the NAS RA, PhD in History, Associate Professor, Reconstruction of Secondary Special Education in Soviet Armenia (1946–1960)*

Summary

Scientific and technological progress made increasing demands on the education system in general and on secondary specialized education in particular. For these reasons, the restoration and reconstruction of secondary specialized education in Soviet Armenia began in the post-war years. The party-state leadership of Armenia made a number of important decisions on the reconstruction of technical schools, which were supposed to contribute to the qualitative growth of students and the emergence of new specialities.

The reconstruction of the secondary vocational education system was mostly completed in the post-war years. In the republic, the number of students of secondary professional educational institutions increased significantly. In 1959 alone, 5,000 specialists were trained by specialized secondary educational institutions for various branches of the national economy. This number of specialists with secondary education was sufficient for this period. However, the rapid growth of the republic's industry and the restructuring processes in agriculture required making qualitative changes in the work of secondary professional educational institutions.

The steps taken by the party-state leadership in that direction gave positive results, but it was necessary to make qualitative changes in the educational system to ensure the connection between public school, secondary professional educational institution and university, which would contribute to the development of the national economy and culture.

Key words: Armenia, industry, agriculture, secondary professional, university, college, reconstruction.